

ՕՐԱԳԻՐ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԵՒ ԻՆՏԵՆՍ

ԳԻՏԵԼԵԱՑ

ԺԱ. ՏԱՐԻ ԹԻԻ 20.

1855

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 15.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Լեոնարտոյ տա վիճի :

ԵՍ մտահարուստ և համայնագէտ իտալացին ծնաւ 1450^{ին} Վալտարնոյի Վինչի դղեկին մէջ՝ Փլորենտիոյ մօտերը : Պզտիկուց սկսաւ իրեն կարգէ դուրս հանձարը ցուցնել ամէն բանի մէջ, և իրեն տղայ հասակովը այնպիսի բարակ տարակոյսներ և հարցմունքներ կ'ընէր՝ որ վարպետները կը շփոթէին . երաժշտութիւն ալ սորվեցաւ և այնպէս գեղեցիկ քնար կը զարնէր ու քաղցր և վսեմ կ'երգէր յանկարծօրէն որ լսողները կը զմայլէին : Իսկոյ ամէն բանէն աւելի իր երեւակայութիւնը գեղարուեստից սի-

րովը բորբոքեցաւ, և հանգիտապատիւ Միքելանճելոյի և Ռաֆայէլի ծաղկեցաւ . հայրը զինքը Վերոքքիոյ անունով մարդու մը քով դրաւ, որ միանգամայն նկարիչ, արձանագործ ու ճարտարապետ էր, և Փլորենտիոյ երեւելի արուեստաւորներէն մէկն էր : Վինչի ատենուան մէջ Վեոնարտոյ նկարչութեան այն աւտիճանի մեծ տաղանդ ցցուց որ վարպետը իրեն պատկերներուն մէկուն մէջ, որ Յովհաննու Չ'Բրիստոս մկրտեւրը կը ներկայացունէր, իրեն հրեշտակ մը նկարել տալով՝ որ ձեռքը քանի մը

զգեստ բռնած էր, այնչափ վերադաս գտաւ զայն պատկերին բոլոր մէկալմասերէն՝ որ նկարչութեան վրձինները Լէոնարտոյին յանձնեց իր պարտութիւնը խոստովանելով, և ըսելով թէ չեմ ուզեր այս պատանեկիս հետ ասպարէզ ելլել սր այսքան ճարտարութեմ իր ընթացքն սկսաւ :

Լէոնարտոյ այնչափ կը զուարճանար նկարչութեամբ, և մոռնալ ստուերներով այնպիսի զարմանալի տպաւորութիւն մը կու տար՝ որ մինչև տեսողաց վրայ վախ կը բերէր. հրէշներ, կարգէ դուրս ահռելի կենդանիներ կը նկարէր կէս մը՝ ի բնութենէ օրինակելով, կէս մըն ալ իր կրակոտ մտքովն ստեղծելով : Տանձնեցաւ իրեն որ վահան մը նկարէ, որուն վրայ օձերու այնպիսի կոյտ մը քաշեր էր որ երբոր յանձնողին ցցուց, վախէն ետ ետ քաշուեցաւ. ան ատեն Լիւնչի ակտորութեամբ մը ըսաւ՝ թէ իմ ուղածս ալ այս է :

Երբէ որ դուրս սուր դիտողութիւն ունէր, մեծ մտադրութեամբ կը դիտէր ամէն տեսած դէմքին շարժմունքներն ու այլ և այլ կիրքերը. շատ անգամ իր տունը գեղացիներ ու ստորին կարգի մարդիկներ կը ժողովէր, հետերնին սեղանի կը նստէր ու անոնց ծիծաղական բաներ կը պատմէր, գինիով ու առասպելներով զանոնք աղէկ մը կը զուարթացնէր, ան ատեն ինքը անոնց գծադրութիւնը ու դէմքին շարժմունքները կը դիտէր, ու մէկգի կը քաշուէր իրեն վրայ տպաւորութիւն ընող դրբերը կը նկարէր : Երբ ահա պարտնէրուն ալետեմէն կ'երթար ինչուան կախազան, և անոնց դէմքին վրայ կը դիտէր բռնական մահուան տագնապին տուած նեղութիւնները : Երան ալ միշտ ուրուական գծադրութեան գիրք մը ունէր, ու երբոր ճամբան քովէն մարդ մը անցնէր որուն դէմքը իրեն նշանաւոր երևնար՝ ետեմէն կ'երթար ինչուան որ աղէկ մը դիտէ, ետքը տուն կը դառնար մէկէն զանիկայ կը գծադրէր, և որովհետեւ այն անձին անունն ալ գծադրութեան քովը կը նշանէր, ուստի կրնար մարդ անկէց գրեթէ

բոլոր իրեն ժամանակակիցներուն կենդանագիրը ճիշդ տեսնել :

Երբ ատենները Լւնոյ գետին անուանի ջրանցքին համար խորհուրդ կ'ըլլար, ամէնքն ալ կ'ընդունէին անոր օգտակարութիւնը, բայց չէին կրնար գործադրութեան կերպը գտնել : Եւ նարտոյ գնաց այն տեղերը քննեց, յատակագիծն հանեց ու առաջարկութիւն մը ըրաւ՝ որ ամէն դժուարութիւնները կը լուծէր : Երբայն թէ ինքը դեռ երիտասարդ ըլլալով՝ հասակն առած գիտնոց անձնասիրութեանը ծանր եկաւ իր գիտութիւնը, ու խեղճ դուրս բան մը երեցուցին անոր մտածութիւնը. և սակայն տասնըհինգ տարիէն ետեւոյն խորհուրդը ընդունելի եղաւ՝ երբոր ջրանցքին բացուիլը ուզեցին վճռաւ ի գործ դնել. այն ատեն իւր առաջարկութիւնը որ առաջ այլանդակ երեւակայութիւն մը երեւցած էր, ճանցուեցաւ որ միայն կատարեալ հնարքն է ամէն դժուարութիւններն վերցնելու, զորն որ իրմէ երկու դար ետեւ Լիւիանին կատարեց :

Ենպիսի ժամանակ մը որ դեռ բժիշկներէն քիչը մտած երէին իրենց գիտութիւնը անդամահատութեան ուսման վրայ հաստատել, ինքն սկսաւ դիականց վրայ զննութիւններ ընել, որ իրեն ուրիշ արուեստից մէջ ալ հարկաւոր էր մարմնոց ձևերը լաւ ճանչնալու համար : Երբ խորունկ քննութեամբ գրքեր շարդարած է՝ անդամազննութեան բժշկականութեան համար հարկաւոր ըլլալուն վրայ :

Երբ ատենն իր անձնական ձրից պատճառաւ Փլորենտիոյ ամենէն երևելի ընկերութիւնները զինքը կը փրնտուէին, իր տաղանդն ալ իբրեւ նկարիչ, արձանագործ և ճարտարապետ իրեն մեծ դրամի գումար կը բերէր. իւր տունը այն դարուն իշխաններուն տանը պէս պայծառ էր, շատ ծառայներ ունէր և Փլորենտիոյ ամենէն գեղեցիկ ու աշխոյժ ձիանքը ինքը կը պահէր. նորելուկ սովորութեանց ու հանգիսից կարգերուն ալ լաւ հնարագէտ էր ինչպիսի արուեստից և գիտութեանց :

Լքեսուն տարեկան էր կամ աւելի պակաս, երբոր Սիլանի դուքսը զինքը իր մայրաքաղաքը բերել ուզելով հարցուց թէ ինչ պայմանով կ'ուզէ գալ և ինչ բանի ետեւէ ըլլալ: Լեոնարտոյ պատասխանն տուաւ նամակով թէ պատերազմի ատեն կրնամ նոր նոր մեքենաներ հնարել, ինչպէս շարժական կա մուրջներ, բերդեր ծեծելու գործիքներ, նոր ձևով ռումբեր, թնդանօթներ, մանր հրազինուց գործիքներ, բոլորն ալ նոր կերպով ու շատ փնաս հասցունելով. կրնամ ամուր տեղուանք յարձակիլ, առնուլ, ու զանոնք պաշտպանել նոր հնարքներով. իսկ խաղաղութեան ժամանակ կրնամ նկարչութիւն ընել, արձանագործութիւն, ճարտարապետութիւն, մեքենականութիւն, ջրոյ ճամբայներ բանալ, վերջապէս ամէն բան ինչ որ կարելի է մահկանացու արարածէ մը յուսացուիլ:

Սիլանի դուքսը ընտրութե համար Խտալիոյ ամենէն հռչակաւոր երաժիշտները կանչել էր, որ անոնց մէջէն երեւելիները իրքովը պահէ առատ թողակով, և ամենէն երեւելին ալ երաժշտութե գլուխ ըլլայ: Ետ հետ հրաւիրուած էր նաև Լեոնարտոյ, որ երբոր իր կարգը հասաւ, իր շինած քնարովը, որ ձիու գանկի ձև ունէր որպէս զի ներդաշնակութիւնը ձայնէն զօրաւոր ըլլայ, այն պիտի սքանչելի կերպով մը, որ ձայներու վրայ որ ուզեցին, յանպատրաստից թէ երգ և թէ երաժշտութիւն հանեց, որ բոլոր երաժիշտները պարտութիւն խոստովանեցան. և անոնք որոնց կարգը դեռ եկած չէր, զանիկայ լսելէն ետև հրաժարեցան իրենց վարպետութիւնն ալ ցուցնելու: Եսպիսի փառաւոր յաղթանակ մը այնպիսի արուեստի մէջ որուն համար անունը հռչակուած չէր՝ զարմացուց բոլոր ունկընդիրները, դուքսն ալ զինքը առաջնորդ դրաւ ամէն աշխատութեանցը իր սահմաններուն մէջ: Լեոնարտոյ քաղաքներն ամրացուց, տըներ, կամուրջներ, ջրանցքներ կանգնեց, և այս ամէն գործողութեանցս մէջ նկարչութեան ու արձանագործութեան

մեծամեծ գործքերու ալ ատեն կը գրտնէր. վասն զի Սիլանի դուքսը ուզելով կայսեր մեծ ընծայ մը ընել, Լեոնարտոյին ծնունդ մը նկարել տուաւ. այս միջոցիս էր որ Լեոնարտոյ Փրանկիսկուս Փորձային հսկայաձև ձիաւոր արձանը կանգնեց, որուն համար երբոր պէտք եղաւ ձին շինել՝ մասնաւոր հոգ տարաւ այս կենդանին լաւ ձևացնելու: Երբ որ սկսաւ ձին շինել, սկսեր էր նաև Յաղափս լաւագոյն և սքանչելի ըսուած ձառնն ալ գրել. և նախ ձիուն անդամազըննութիւնը սորվեցաւ, և այս ուսմանս վրայօք ալ գիրք մը շարադրեց:

Ես միջոցիս է որ Սիլանու Դոմինիկեան կրօնաւորաց սեղանատան համար սկսաւ նկարել այն անուանի ընթերցեց գեղեցիկ պատկերը, որուն մէջ ուզեց որ ամէն առարկայ նշանաւոր ըլլայ. առաքելոց գլուխներուն անհուն վսեմութիւն ու գեղեցկութիւն տուաւ և Քրիստոսի դէմքը այնպէս նկարեց՝ որ վրան կը փայլէր իր աստուածութիւնն ու մարդուս փրկութեանը համար ինքը զոհելը: Եմենուն վրայ մէկ զգացում մը կար՝ որ բոլոր պատկերին կենդանութիւն տուեր է, և է առաքելոց կասկածը որ կ'ուզէն իմանալ թէ ո՞վ է որ Քրիստոս պիտի մատնէ. որով ամենուն դիմացը վրայ կը տեսնուի սէր, երկիւղ, ցաւ մը թէ ինչպէս Քրիստոսի միտքը աղէկ չեն հասկընար. իսկ Յուդայի դիմացը վրայ իւր յամառութիւնն ու ատելութիւնը և մատնութիւնը կ'իմացուի: Երբոր Լեոնարտոյ այս մեծ գործքս առաջ տանելու վրայ էր, վանքին մեծաւորը զինքը անդադար կը նեղէր որ շուտ լմնցնէ. և ինչուան գնացեր դըքսին ալ գանդատեր էր Լեոնարտոյին դանդաղութե վրայ: Եւ այս Լեոնարտոյ դքսին հասկըցուց թէ աղէկ առաջ երթալու համար երկար մտածել հարկաւոր է. և թէ երկու գլուխ կան շինելու որ ամենէն դժուարիններն են, մէյմը Յուդայինը՝ որուն վրայ կենդանի նկարուի մատնուիլ, մէյմըն ալ Քրիստոսինը՝ որուն վրայ աստուածութիւնը տեսնուի, և ասոնց օրինակ մը երկրիս

վրայ չեմ կրնար գտնել . և ըստ թէ (3) ուղային տեղ զմեծաւորը կրնամ նկարել , որ անդադար զիս կը նեղէ , իբր թէ վրձին գործածելը բրիչ գործածելու նման ըլլար . այս խօսքիս վրայ դուքսը կուշտ մը խնտաց : Այս պակերիս գեղեցկութիւնը Վաղղիոյ թագաւորին սիրտը շարժեց որ հետը Վաղղիոյ տանի , և ամէն կերպով ջանաց , ստակի ալ չինայեց , բայց պատի վրայ քաշուած ըլլալուն սիրտը միայն հետը տարաւ , պատկերը Սիլանցոյ մնաց :

Առդովիկոս ԺԲ . երբ տիրեց Սիլանու , որովհետեւ աւելի կարգէ դուրսքան թէ գեղեցիկ բաներ կ'ախորժէր , քանի մը տղայական բաներ ապսպրեց պատկերահանիս , ան ալ մէկ առիծ մը շինեց որ քայլելու ժամանակ կուրծքը կը բացուէր և անկէ շուշան կը թափէր որ Պորպոնեան ցեղին նշանն է : Այս տեսակ կարգէ դուրս աշխատութեանցս մէջ ալ , Անարտոյ բնութիւնը քննելն ձեռքէ չէր թողուր . Վրոնտիա երթալով այլ և այլ նկարներու ձեռք զարկաւ որ իրեն մեծ պատիւ ըրին . ուստի քաղաքացիք կը խնդրէին որ այն երեւելի արուեստաւորը իրեն չնաշխարհիկ հանձարոյն քանի մը յիշատակները թողու իրենց քաղքին մէջ . ուստի յանձնուեցաւ իրեն , որ խորհրդարանին մեծ սրահին մէջ , որն որ նորոգէր էին երեւելի ճարտարապետք , Վիզայի պատերազմին երեւելի դիպուածները նկարեց , որոնցմէ մէկն ալ է Վիկոլայոս Փիլինինոյ ըսուած Սիլանու դքսին զօրավարին պատմութիւնը՝ որ ձիերու խումբով մը դրօշակի մը համար կը պատերազմին , և պատերազմողներուն կատաղութեք , բարկութեանը և վրէժխնդրութեանը մէջ մէկ զինուոր մը կայ որ դրօշակին ձողէն ուժով մը բռնած՝ չորսին ձեռքէն յափը տակել կը նայի՝ ու գեղեցիկ շարժումք մը կ'ընէ . աս ամբողջ նկարը հրաշալիք մը արուեստին դատեցաւ : Ատքը հռովմ գնաց , որ ատեն կը ծաղկէր նաեւ երեւելին Սիլանու ճեղք . բայց մէկմէկու ծուռ աչքով կը նայէին , մանաւանդ մէջերնին նախանձորդութիւններ մտած

ըլլալով՝ իրարու հետ աղէկ չէին , և կ'երեւայ թէ այս սրտաճառաւ է որ Անարտոյ Ստալիայէն հեռացաւ ու Վաղղիա անցաւ , ուր Փրանկիսկոս և վրան մեծ համարումն ունէր և իրեն շատ բաներ յանձնեց . բայց բոլոր իր հոն անցուցած ատենն ալ քիմիական և ուսողական գիտութեանց զբաղեցաւ , որոնց վրայ իւր կենացը վերջի տարիները զիրք ալ շարադրեց :

Արբոր իմացաւ իր մահուան մօտենալը , իբրեւ առաքինի քրիստոնեայ պատրաստուեցաւ կատարեալ հանդարտութեամբ . առաջ ալ միշտ բարեպաշտ կեանք անցուցած էր , եկեղեցւոյ խորհուրդները մեծ եռանդեամբ ընդունեցաւ , և հաղորդութեան ատեն զինքը անկողինէն վար իջեցնել տուաւ , ըսելով որ զստուած պէտք է ծնկան վրայ ընդունիլ . և որովհետեւ չէր կրնար ինքն իրեն ծնկան վրայ կենալ . իր չորս կողմը եղողները զինքը բռնեցին . Փրանկիսկոս և Վաղղիոյ թագաւորը , որ շատ անգամ Անարտոյի հիւանդութեան ատենը այցելութեան գնացեր էր , հոգին տալու ատենն ալ գլուխը իր ձեռացը մէջ բռներ էր :

Այսպէս անմահ անուան իրաւամբ արժանի եղող Անարտոյ իր բոլոր կեանքը մարդկային միտքը փառաւորելէն զատ , ցցուց ալ թէ ամէն հնարքներէ և արուեստներէ վեր է կրօնից հաւատարիմը լլալը մինչև 'ի վերջն . և թէ շատ ցած մտաց բան է արտաքին հնարագիտութեանց պատճառաւ կրօնքը աւելորդ սեպել , կամ անոր պարտքերուն ժամանակ չգտնել :

Հանձար արդարեւ վսեմական և հանրագէտ , նախանձորդ Սիլանու ճեղքի և Վաֆայէի՝ գեղարուեստից մէջ , և գերագոյն իւր ժամանակի ամենայն իմաստնոց և գիտնոց : Ատարելութեան զարմանալի փափաք մը ունէր , որ ոչ երբէք գոհ կ'ըլլար , և անդադար կը մղէր զինքը նորանոր քննութեանց . որչափ որ գիտէր՝ աւելի կ'ուզէր սովորիլ : Հանձարոյն գործունէութիւնը թող չէր տար իրեն վայրկեան մը գիտութեանցը մէջ

հանգչելու, վասն զի զանոնք ստանալէն ետեւ, անոնցմէ դուրս մնացածին հետ բաղդատելով, անոնք աչքին բան չէին երեւնար: Իրեն գիւտերովը ընդարձակեց զինուորական գիտութիւնը, տեսական և գործնական մեքենակաւորութիւնը, ջրաբաշխութիւնը, աստեղաբաշխութիւնը, երկրաչափութիւնը, բնաբանութիւնը, բնական պատմութիւնը, անդամազննութիւնը և երաժշտութիւնը: Վործիք մըն ալ հնարեց որով կ'ուզէր (Վլարենտիոյ II) . հօլհանսու եկեղեցին ուրիշ տեղ փոխադրել առանց կործանելու. որոնք որ իրեն մեքենային գաղափարը կը տեսնէին կը համոզուէին, թէպէտ դուրս կ'ելլէին վրան կը ծիծաղէին իբր թէ անկարելի բաներ են. և այսպէս խնտալով քանի մը դար պատմեցին. բայց մարդուս հանճարոյն զիմացը շատ զբոլարին բաներ կը զիւրինայ. ինչպէս Ղրքիմեդեսն ալ, որ միայնակ ու առանց զօւլարութեան մեծ նաւ մը Սիկիլիոյ ծովը ձգեց, կ'ըսէր թէ եթէ ինծի կենալու տեղ մը տաք՝ երկիրս ալ կը շարժեմ:

Էփնարտոյ առաջինն եղաւ որ առ'ի շեղ մակարդակին տեսութիւնը բացատրեց և զօրութեանական երազութեան սկիզբը ցըցուց. առաջին անգամ ինքը հաստատուն մարմնոց ծանրութեան կեդրոնին վրայ խօսեցաւ, որով և բրգաձևին ծանրութեան կեդրոնն ալ գտաւ. ինքը առաջինը եղաւ որ մեքենականութեան մէջ մտադրութիւն դրաւ մարմնոց չիմանը, որուն արգասիքն ալ հաշուեց գեղեցիկ փորձերով. բանաւորապէս ցըցուց մշտնջենաւոր շարժման և բոլորակի քառակուսութեան անկարելութիւնը: Ջրաբաշխութեան մէջ առաջին անգամ ալեաց տեսութեան առաջին հիմունքը դրաւ և հոսանաց ու ջրի երակաց ձևերուն վրայ այնպիսի դիտողութիւններ ըրաւ, որ մերօրերուս երևելի բնագիտաց երկասիրութեցը գեղեցիկ գիւտերուն դուռն եղան: Երկրաբանութեան մէջ առաջին անգամ ըրաւ ծոյ կենդանեաց վրայ դիտողութիւններ

ըրաւ, և առաջինն եղաւ կենդանեաց բաժանումը դրութեան վերածել: () դերեութեանութեան մէջ խոնաւաչափը գտաւ. և զօրութեանաչափ գործին հնարեց մեքենայից ուժը չափելու համար: () դոյ ընդդիմակալութիւն, խտութիւնն ու ծանրութիւնը դիտեց, որմէ հետեցուց մարմնոց մթնոլորտին մէջ բարձրանալուն և ամպոց մեկնութիւնը: Վննեց թէ մարդս ինչ կերպով կրնայ օդուն մէջ թռչելով բարձրանալ. և թռչնոց թռչողական ուժոյն վրայ անդամազննական ու մեքենական գեղեցիկ գիւտեր գտաւ: Մեքենաբանութեան մէջ ալ շատ աշխատեցաւ որ մարդկանց ուժոյն տեղը մեքենայից զօրութիւնը փոխանակէ: Վրահաշուի ալ տուաւ ինք զինքը, և անոր գործածութեանցը մէջ այբուբենի տառերը մտուց, և յաւելման ու բարձման նշանները (+ և —) հնարեց, որ սովորաբար Ստիֆէլիոսի կ'ընծայուին: Երկրաչափութեան ալ ձեռք զարկաւ և զանիկայ մեքենաբանութեան, ընդօրինակութեան ու ըստուերաց տեսութեանը մերձեցուց: Սպերմիկոսէն առաջ երկրիս շարժմանը վրայ խօսեցաւ, և առաջին անգամ լուսնի մոխրագոյն լուսոյն մեկնութիւնը տուաւ, և ուրիշ տեսաբանական խաբէութեանց տեսութեան գեղեցիկ մեկնութիւնը տուաւ, ուսկից հետեցուց ստուերատունը, «պիպաի գոյն» ըստածին ձևանալը, որ իր անուամբը կը կոչուի: Շոգոյ առաջին ուսումնական ծանօթութիւնն ու գործածութիւնը այս կարգէ դուրս խտալացոյն է:

Սպիտի հարուստ միտք մը ընկեր գտեր էր կատարեալ արտաքին կազմուածք մըն ալ. Էփնարտոյ գեղեցիկ կերպարանք ունէր, բարձր հասակ ու սաստիկ ոյժ, որոնք իր խաղաղ ու մեղամաղձոտ ճակտին վսեմութիւնը կ'աւելցունէին: Մարմնոց ամենայն հարկաւոր կը թուէր մէջ ալ վարպետ էր. գիտէր ամէն տեսակ զէնք շարժել, կաքաւ, սրախաղութիւն, նաև յաջող լուղորդ ու յաջող ձիաւոր էր: